

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационния труд на **Вяра Колцова Границка**

на тема: **“Арттерапията като творчески процес”**

Визуални модели на експресия и комуникация при лица с двигателни увреждания, интелектуални затруднения и аутизъм

За придобиване на образователна и научна степен

“доктор”

Рецензент: доц.д-р. Румяна Панкова

Достатъчен е само бегъл прочит на първите страници от представения труд, за да получим впечатлението, че пред нас стои задълбочена по своята аналитична сложност и обобщеност разработка. Въведени сме в твърде комплицираната проблематика на доказването на творческите рефлексии на арт терапевтичния процес, чрез използване на визуалните модели на експресия и комуникация, при хора с двигателни и умствени затруднения и състояние на аутизъм.

Доминиращата за момента парадигма в тази област, не коментира креативността в терапевтичния процес и търсенето на художествен ефект от крайния продукт. Така, за съжаление, съвременната арт терапия, потопена в общата социална практика на акцентирание само върху арт терапевтичните процедури, подценява феноменологичния характер на изкуството и неговите рефлексии в личностните постижения, като краен резултат. В тази връзка настоящето изследване е стъпка по посока на преодоляване на тази „едностранност” и насочване към холистичния модел на арт терапевтичната интервенция, признаващ че повечето случаи имат важно

психологично измерение - било като причина или механизъм, който ги възпроизвежда, било като начин на справяне и сублимиране в креативен изказ.

Още в първа глава се търси ретроспективна панорама на историческите практики към хора с увреждания и зараждането на многофункционалния модел на арт терапията. Авторката развива идеята, че поведението е проекция на символично послание на несъзнателното, като нерешените проблеми от емоционално естество изразяват себе си в симптоматиката на изследвания диапазон от дефицити.

Важното е подобни изследвания да имат не просто теоретична значимост, но и висока приложна стойност, свързана с използването на получените резултати в арт терапевтичната работа на пациенти с различни множествени увреждания.

Обемът на направени изследвания има лонгитюдна изследователска процедура (12г.), което е заявка за много сериозни обобщения. Тази приложна значимост, не може да бъде омаловажена макар самата докторантка да признава, че резултатите на терапията в някои от тези случаи са доста противоречиви, зависещи от спецификата на компенсаторност и адаптация на изследваните лица в трите групи със специфични увреждания. В този смисъл настоящата разработка е в съзвучие с онези иновативни идеи, за синергетичен подход, според които индивида се стреми към самосъхранение, чрез адаптация и самоорганизация; не само с подходящия избор на конкретен терапевтичен метод и техника, а допускането, че личността е една самоорганизираща се система, която използва собствения си ресурс и механизми за формиране на субективния модел на поведение, в приспособяването ѝ към динамичната среда. Авторката е потърсила сериозни доказателства и теоретични обобщения за онагледяване на поставените цели и задачи. Възрастовият контингент от изследвани лица, който е представен в научната разработка е разпределен в четири групи, от 4 до 11 години, от 11 до 19, от 20 до 27 и последната група от 28 до 35 години.

Избраните методики в изследването са прецизно описани и следват логическата структура на научния труд, като систематизиране, обработка и анализ на данни от документални източници, преобразуващ експеримент в естествена среда, наблюдение,

анкета и математико-статистическия метод на алтернативния анализ, с изчисляване на относителния дял в проценти и накрая обобщение на резултатите.

Поставените цели и съответно задачи в групите са индивидуализирани съобразно възрастовите, психологическите и двигателни дефицити. Обобщените резултати в I и II-ра възрастова група, показват повишена сетивност и по-уверен творчески изказ, както и предпочитание към изобразителния процес сам по себе си, за разлика от третата и четвъртата група в които определящ по степен на важност се оказва резултата от крайния продукт на арт терапевтичния процес. Завършените творчески задачи са стимулирали удовлетворение и верижна мотивация към занимания с изобразително изкуство.

Тези факти разкриват процеса на опознаване на собствената личност, стремеж към адаптиране на дефицити и създаване на алтернативни умения, които осигуряват ресоциализацията. Докторанта е дефинирал компонентите на арт терапевтичния процес за трите групи увреждания, в табличен вид, което осигурява сравнителна аналогова връзка с подобни бъдещи изследвания и извеждането на база от информационни данни. Професионализма в практическата работа е изведен до систематизирани протоколи, от преобразуващия експеримент и персоналните наблюдения на изследваните лица. Това позволява да се локализируют етапите за развитието на персонализираната креативност: индивида със своя минал опит (сетивен, двигателен, емоционален, когнитивен и интелектуален); средствата на изобразителното изкуство (визуални, пластични, кинетични, техники и т.н.); педагогически, психологически и комбинирани подходи и диагностика преди и след планираната работа. Анализът на резултатите е представен в табл. 2 и регистрира динамика в отношенията между творческия процес и терапевтичния ефект.

Проследявайки диалогичността между изобразителната игра и ритуалността в поведението на изследваните лица, авторът извежда идеята, че всяка стереотипна рисунка е носител на достоверна информация или уникален „езиков код“, поради акта на повторение и спонтанната проекция на рисуващия. Определяйки този процес като уникален, той естествено съдържа в себе си творчески характеристики, които са свързани с индивидуалният избор за справяне и промяна на средата. Получените

визуално-пластични решения носят своето очарование, непринуденост и творческо въздействие.

Ако се вземе чисто външната страна на осъществения теоретично - практичен анализ, то за неговата научна представителност свидетелства и факта, че докторантката се е позовала на анкетно проучване в три групи първата – са родители, втората – самите участници и третата – неангажирани посетители на изложби. Авторката е потърсила по-широк форум за рефлексии от визуалните резултати в ателието по арт терапия, като е организирала четири изложби: в Националната галерия за чуждестранно изкуство по време на нощта на музеите през 2011 г., а останалите три в столичната „Арт Фея“ с различни теми на експозициите. Обобщените резултати от блиц анкетата ни разкриват интересна картина. Арт терапията съумява да заинтригува различни по възраст и пол лица и да заяви потребността им, от срещи с творчеството на хора с проблеми, за да се запознаят с тяхната образност и способността им да изразяват емоцията си директно и непосредствено, като емпатично и рефлексивно съотнасят проблемите и успехите им към себе си. Избраният анкетен метод в изследването, позволява да се извърши детайлен анализ на индивидуалните особености на изследваните лица. Прави силно впечатление високият професионализъм и компетентност на авторката, по отношение на семантичния анализ на резултатите в контекста на възгледите на автори като Греъм Уолъс, Терезе Амабил и Михай Чиксентмихай които дефинират креативния процес, както и индуктивния стилистика при извеждането на изводи с висока степен на обобщеност.

Автореферат отговаря на изискванията за компактност и дава ясна и синтезирана представа за дисертационния труд, като отразява адекватно реализираната научно-изследователска работа по темата на дисертацията.

Внимателното запознаване с дисертационния труд позволява, да се отделят следните приноси за развитието на арт терапията:

Дисертационният труд съдържа научни и научно-приложни резултати, които представляват оригинален принос в сферата на арт терапевтичните модели и техники за работа. Научния труд показва, че докторантката притежава задълбочени теоретични знания и професионален опит в областта на педагогика, психология и методика на

изобразителното изкуство, като демонстрира качества и умения за самостоятелно провеждане на научно изследване.

1.Осъщественото изследване е успешен опит за утвърждаването на синергетичен и гъвкав подход в областта на арт терапията. Получените резултати и направените теоретични обобщения са научен принос в развитието на тази област.

2.Получените резултати могат да бъдат използвани както в превенцията и в терапията, по отношение на компенсация на дефицити, преодоляване на асоциалното поведение и постигане на по-високо равнище на личностна диференциация. В заключение ще отбележа, че водещата му практическа ориентация не е за сметка на нивото на теоретичните обобщения, което се допълва с участието на докторанта в три научни конференции, с доклади извеждащи основните идеи на докторския труд. Това прави темата, информационно достъпна за студентите и специалистите в тази област.

Всичко това ми дава основание да предложа на уважаемите членове на научното жури да присъдят на авторката на дисертационния труд - Вяра Границка – образователна и научната степен "доктор".

Рецензент:

Доц.д-р Р.Панкова